

“นิเวศสื่อ” เพื่อพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์
“MEDIA ECOSYSTEM” FOR SAFE AND CREATIVE MEDIA DEVELOPMENT

ชนัญสรา อรนพ ณ อยุธยา¹, การดา ร่วมพุ่ม², และมานิช ชุ่มเมืองปัก³

Chanansara Oranop na Ayutthaya, Karada Ruampum,

and Manoch Chummuangpak

¹คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

¹Graduate School of Communication Arts and Management Innovation, NIDA

118 Serithai Road, Klong Chan, Bangkok District, Bangkok 10240

^{2,3}คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

110/1-4 ถนนประชาชื่น หลักสี่ กรุงเทพฯ 10210

^{2,3}Faculty of Communication Arts, Dhurakij Pundit University

110/1-4 Prachachuen Road, Laksri District, Bangkok 10210

*Corresponding author Email: Chanansara.ora@nida.ac.th

(Received: May 26, 2020; Revised: June 23, 2020; Accepted: June 26, 2020)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. อธิบายความหมายและองค์ประกอบของระบบนิเวศสื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิชาการ บุคคลที่ดำเนินการด้านสื่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนที่สนใจ 2. อธิบายปรากฏการณ์ในระบบนิเวศสื่อและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อ กับปัจจัยแวดล้อมภายใต้ระบบนิเวศสื่อในช่วง พ.ศ. 2551 ถึง พ.ศ. 2560 เป็นการวิจัยแบบผสวนวิธี ดังนี้

1. การสังเคราะห์งานวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการ บนฐานข้อมูลออนไลน์ในช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2551 – 2560) เลือกกลุ่มตัวอย่างจากคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสื่อ ได้งานวิชาการที่ใช้ในการวิเคราะห์จำนวน 273 เรื่อง

2. การสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยสนทนากลุ่ม 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตสื่อที่เป็นผู้ผลิตสื่อมีอาชีพกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับสื่อชุมชน สื่อวัฒนธรรม สื่อพื้นบ้าน และสื่อทางเลือกและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุและครอบครัว นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้สร้างเนื้อหาบนแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ไม่ใช่ในวิชาชีพอีกด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้การแจกแจงความถี่

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การพิจารณาเนื้อหาแล้วสังเคราะห์ปริทัศน์แบบพรรณนา ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ 1. ผู้วิจัยนิยามความหมายของนิเวศสื่อว่า หมายถึง ระบบการสื่อสารที่มนุษย์ซึ่งเป็นทั้งผู้ใช้สื่อและผู้สร้างเนื้อหาผ่านสื่อ เป็นศูนย์กลางของระบบถูกแวดล้อมและมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยต่าง ๆ ประกอบด้วย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเนื้อหา ช่องทางสื่อ และเทคโนโลยีการสื่อสาร และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบต่าง ๆ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบกฎหมายและการกำกับดูแล รวมถึงระบบสังคม วัฒนธรรม และชุมชน ทั้งชุมชนบนโลกทางกายภาพและบนโลกไซเบอร์ 2. ปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายระหว่างมนุษย์กับปัจจัยแวดล้อมในระบบนิเวศสื่อ ได้ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในระบบนิเวศสื่ออย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม ด้านการสร้างสรรค์สื่อ และด้านจริยธรรมและการกำกับดูแลสื่อหากสามารถดำเนินการเพื่อให้เกิดสภาพพึงประสงค์หรือความสมดุลได้ในทั้ง 3 ด้าน ย่อมจะส่งผลดีต่อสังคมไทย

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประเด็นการวิจัยเพื่อการสนับสนุนให้เกิดสภาพที่พึงประสงค์ในระบบนิเวศสื่อ ดังนี้ 1. การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้และพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน 2. การวิจัยในประเด็นการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม เช่น การวิจัยที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อของบุคคลในฐานะพลเมืองดิจิทัล (Digital citizenship) การวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมที่เป็นเครื่องมือหรือกลไกช่วยป้องกันปัญหาจากการไม่รู้เท่าทันสื่อ 3. การวิจัยที่นำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมทักษะวิชาชีพความรู้และการเพิ่มพูนศักยภาพของผู้สร้างสรรค์สื่อในทุกแพลตฟอร์ม 4. การวิจัยที่มุ่งศึกษาการส่งเสริมให้เกิดกลไกการกำกับดูแลสื่อโดยประชาชนและการส่งเสริมการแข่งขันที่เสมอภาคและเป็นธรรมในอุตสาหกรรมสื่อภายใต้บริบทสื่อหลอมรวม

คำสำคัญ: นิเวศสื่อ, สื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์, ผู้ผลิตสื่อ, ผู้ใช้สื่อ

Abstract

This study aims to 1. Explain the concept of media ecosystem to create a mutual understanding between academics, media practitioners, relevant organizations and the public 2. explain phenomena of the Thai media ecosystem from 2008 to 2017 underlining the relationships between media

producers, audiences and influencing factors. It is mixed methods research. The first method is documentary research that is the analysis of 273 relevant research reports and articles published online in the past 10 years. The second one is focus group discussions and interviews with stakeholders. The key informants include those involved in 1. professional media production 2. community media, cultural and folk media and alternative media 3. development communication focusing on children, youth, elders and families; and 4. media produced for online platforms. Data analysis includes frequency distribution, content analysis and narrative review.

The result is divided into two parts. First, media ecosystem is defined as a communication system in which media prosumers are at the center of the system. They live within and interact with media environments including other people with various identities and backgrounds; media contents, channels and technologies; and political, economic, social and cultural systems. Second, multifaceted interactions between humans and media environments have brought about imbalance in Thai media ecosystem. The imbalance included three aspects, namely media literacy and participation, media creation, and media ethics and regulation. The restoration of the balance in the media ecosystem could be beneficial to Thai society.

The researchers would suggest 4 further research topics for improving the media ecosystem. These are 1. research for developing digital learning platforms for mutual learning 2. research on media literacy and participation, for example research for developing digital citizenship through media literacy and research for developing innovative tools for preventing problems arisen from media illiteracy 3. research that can be used to support activities helping media creators develop their professional skills and knowledge and 4. research on the promotion of media watchdog groups and the practice of fair competition in the era of media convergence.

Keywords: Media ecosystem, Safe and creative media, Media producer, Media user

ที่มาและความสำคัญ

ท่ามกลางการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไปของเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้องค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบการสื่อสารได้รับแรงกระตุ้นเพื่อเกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของผู้ผลิตสื่อปรับเปลี่ยน มีผู้ผลิตสื่อที่เป็นผู้ประกอบการวิชาชีพในองค์กรสื่อมวลชน และผู้ใช้สื่อที่ผลิตเนื้อหาหรือมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรื่องเล่าบนพื้นที่สื่อออนไลน์ เกิดความพรั่นองของนิยามความเป็นผู้ผลิตสื่อในบริบทดิจิทัล ด้านเนื้อหาในระบบการสื่อสารเองก็ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งรูปแบบ การเล่าเรื่อง การผลิต จากเนื้อหาที่เน้นตอบสนองมวลชนเท่านั้นสู่เนื้อหาที่ตอบสนองความสนใจเฉพาะกลุ่มที่หลากหลาย แต่ท่ามกลางความหลากหลายนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์บางประเภทที่ขาดไปจากพื้นที่สื่อด้านของผู้ใช้เอง จากเดิมที่เป็นเพียงผู้รับชมรับฟัง ก็ได้รับการเสริมพลังจากสื่อออนไลน์และสื่อสังคม ทำให้มีพื้นที่ในการสื่อสารความคิด ความรู้ ข้อมูลข่าวสารด้วยตัวเองได้ กล่าวคือ เป็นทั้งผู้บริโภคและผู้ผลิตสื่อในคนเดียวกันหรือที่เรียกว่า Prosumer รวมถึง ด้านช่องทางการสื่อสารที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างมากทำให้เกิดช่องทางการสื่อสารใหม่ ๆ ที่ทำให้การเผยแพร่ไปสู่กว้างอย่างรวดเร็วและสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและซับซ้อนระหว่างมนุษย์กับสื่อมากขึ้น

สภาพการณ์ของระบบการสื่อสารที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบ “นิเวศสื่อ” อันเป็นระบบการสื่อสารที่มนุษย์ สื่อ และเทคโนโลยีต่างเชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์ เมื่อสิ่งใดเกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อไม่ว่าจะเป็นทางบวกหรือลบต่ออีกหน่วยหนึ่งเสมอ เช่นเดียวกับระบบนิเวศในธรรมชาติ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งที่จะสังเคราะห์งานวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อความรู้ในเชิงสรุปที่มีอยู่ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา (ระหว่าง พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2560) ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะขยายความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและองค์ประกอบของระบบนิเวศสื่อและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระบบนิเวศสื่อของประเทศไทยว่ามีสภาพความไม่สมดุลและแนวทางสร้างความสมดุลในระบบได้อย่างไร การทำความเข้าใจสภาพการณ์ของนิเวศสื่อในปัจจุบันจะเป็นฐานสำคัญต่อการจัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นการวิจัยต่อนักวิชาการ นักวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการศึกษาวิจัยที่เพิ่มมากขึ้น อันจะเป็นฐานความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาระบบนิเวศสื่อที่ดี ซึ่งมีเป้าหมายในการ

สร้างความสมดุลระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อ เนื้อหา ช่องทางสื่อ เทคโนโลยีการสื่อสารและโครงสร้างทางสังคม เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้มนุษย์ตระหนักรู้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับปัจจัยแวดล้อมในระบบสื่อสาร และเอื้อให้เกิดการส่งเสริมสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่ออธิบายความหมายและองค์ประกอบของระบบนิเวศสื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิชาการ บุคคลที่ดำเนินการด้านสื่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนที่สนใจ
2. เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในระบบนิเวศสื่อและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อ กับปัจจัยแวดล้อมภายใต้ระบบนิเวศสื่อในช่วง พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2560

นิยามศัพท์

ระบบนิเวศสื่อ หมายถึง ระบบสื่อสารที่สร้างผลกระทบและมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ สังคมและชุมชน ทั้งชุมชนบนโลกกายภาพและชุมชนบนโลกไซเบอร์

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อ กับปัจจัยแวดล้อม หมายถึง ความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้สื่อและผู้ผลิตสื่อ กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ในระบบสื่อสาร ได้แก่ เนื้อหา ช่องทางและเทคโนโลยี และโครงสร้างทางสังคม ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบ โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดจากภูมิทัศน์สื่อใหม่ ทั้งที่เป็นสภาพปัญหาและแนวทางที่จะเอื้ออำนวยการพัฒนาสื่อที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์

ความหมายและองค์ประกอบ หมายถึง นิยามของระบบนิเวศสื่อ และ หน่วยต่าง ๆ ที่ประกอบและอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศสื่อ

สื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ หมายถึง สื่อที่มีเนื้อหาส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและความมั่นคง ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การเรียนรู้ทักษะการใช้ชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม รวมถึงการส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามัคคีและสามารถใช้ชีวิตในสังคมที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นสุข

ขอบเขตการวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยและงานวิชาการในการศึกษานี้ ครอบคลุมเฉพาะรายงานการวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์จากฐานข้อมูลวิจัย TCI-ThaiJo ฐานข้อมูลงานวิจัย ThaiLIS คลังข้อมูลงานวิจัยไทย (TNRR) ฐานข้อมูลการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) โดยมีขอบเขตด้านเวลา 10 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2560 เท่านั้น

การศึกษานี้ดำเนินการภายใต้ขอบเขตด้านงบประมาณและข้อจำกัดด้านระยะเวลา ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2561

ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แนวคิดหลัก 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศสื่อ และทฤษฎีระบบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดนิเวศสื่อ

คำว่า “นิเวศสื่อ” เริ่มต้นมาจากแนวคิดของกลุ่มนักวิชาการที่เสนอทฤษฎีนิเวศสื่อวิทยา (Media ecology) เป็นแนวทางการศึกษาสื่อที่มีจุดเน้น 2 ประการ ได้แก่

1. เป็นการศึกษาสื่อในฐานะเป็นสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาโครงสร้างสื่อ เนื้อหาในสื่อ และผลกระทบของสื่อต่อการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก และการให้คุณค่าของมนุษย์อย่างไร (Postman, 1970) หรือ ส่งผลกระทบต่อความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของมนุษย์อย่างไร (Nystrom, S. J., 1973, as cited in Lum, C. M. K., 2014)

2. เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในรูปแบบของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยีสื่อที่พวกเขาได้สร้างขึ้นเอง และนำมาใช้ประโยชน์ (Lum, C. M. K., 2014)

ทั้งนี้นักวิชาการของไทยได้กล่าวถึงแนวคิดนิเวศสื่อไว้อย่างน่าสนใจ อาทิ สุกัญญา สุตบรรทัด (2561) เสนอว่า แนวคิดนิเวศสื่อ เป็นแนวคิดจัดระบบสิ่งแวดล้อมทางข่าวสารเพื่อสร้างสังคมที่มุ่งหวัง ระบบสื่อสารสร้างผลกระทบต่อการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก และการให้คุณค่า และยังหมายถึงการที่มนุษย์เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อแล้วช่วยให้มีชีวิตอย่างปกติสุข ระบบสารสนเทศไม่ต่างจากระบบการหมุนเวียนของเหตุปัจจัยในสิ่งแวดล้อม อุปมาข่าวสารที่ไหลเวียนในสังคมเหมือนน้ำ แสงแดด อาหาร และอากาศ หล่อเลี้ยงสรรพสิ่งในห่วงโซ่ของนิเวศ หากระบบนิเวศสมดุลทุกชีวิตจะเติบโตงอกงาม หากไม่สมดุลก็จะเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อม

ขณะที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (อ้างถึงใน ชนัญสรุตา อรณพ ฌ อยู่ธยา, การดา ร่วมพุ่ม, และมาโนช ชุ่มเมืองปัก, 2562) ให้มุมมองเกี่ยวกับนิเวศสื่อไว้ในมิติของการสื่อสารสุขภาพว่า ระบบนิเวศการสื่อสารสุขภาพ (Healthy media ecosystem) คือกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องด้วยสื่อกิจกรรม และพื้นที่สร้างสรรค์โดยนักสื่อสารสุขภาพผ่านชุมชนนักปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับปัจจัยแวดล้อม ในบริบทชุมชนทางกายภาพ ชุมชนออนไลน์ และปัจจัยแวดล้อมเชิงมหภาคที่สนับสนุนให้เกิดวิถีสุขภาพะ ในมิติกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

จากแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้นำคำสำคัญที่เกี่ยวข้อง มาใช้เป็นกรอบในการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งในชุมชนทางกายภาพและชุมชนออนไลน์ ที่ประกอบหลอมรวมเป็นระบบนิเวศสื่อในงานวิจัยนี้

ทฤษฎีระบบ

แนวคิดนิเวศสื่อมีความสอดคล้องกับทฤษฎีระบบ (System theory) ที่ลัดวิก วอน เบร์ทาแลนฟี (Ludwig von Bertalanffy) ได้นำแนวคิดมาจากระบบชีววิทยา ภายใต้หลักการที่ว่า แต่ละองค์ประกอบของระบบมีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน หากมีองค์ประกอบตัวใดตัวหนึ่งเปลี่ยนไป ย่อมมีผลต่อการปรับเปลี่ยนขององค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย (จันทร์ธานี สงวนนาม, 2545)

สุรพงษ์ โสธนเสถียร (2557) ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีสื่อสารมวลชนเชิงระบบของเดอเฟลอร์ (DeFleur) ความเป็นว่า ภายใต้ระบบประกอบไปด้วย 4 อนุระบบ ได้แก่ อนุระบบการสื่อสาร อนุระบบการเมือง อนุระบบเศรษฐกิจ และอนุระบบสังคมและวัฒนธรรม โดยอนุระบบทั้งหมดล้วนสอดประสานซึ่งกันและกัน มีอนุระบบการสื่อสารเป็นแกนกลางของทฤษฎีนี้ ทำหน้าที่ผลิตข้อมูลข่าวสารกระจายไปยังประชาชนผู้รับสารในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับนานาชาติ ผู้รับสารมีความหลากหลาย มีความสนใจใคร่รู้ในด้านสาระและด้านสุนทรีย์แตกต่างกันไป

อนุระบบด้านเศรษฐกิจ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับภาคธุรกิจ เกื้อกูลกันในฐานะที่องค์กรธุรกิจเป็นผู้สนับสนุนอุตสาหกรรมสื่อด้วยการซื้อพื้นที่โฆษณา ขณะที่อนุระบบการเมืองทำหน้าที่ในการกำหนดกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน ทั้งด้านข้อกฎหมายผ่านฝ่ายนิติบัญญัติ และจรรยาบรรณวิชาชีพที่กำหนดโดยสมาคมวิชาชีพสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ

สำหรับอนุระบบสุดท้ายคืออนุระบบสังคมและวัฒนธรรม ว่าด้วยเรื่องของค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ก่อให้เกิดการธำรงรักษาความเป็นไปในระบบ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปยังอีก 3 อนุระบบด้วย

จากแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามความหมายและองค์ประกอบของคำว่า “นิเวศสื่อ” เบื้องต้นเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในงานวิจัยนี้ ว่าหมายถึง ระบบสื่อสารที่สร้างผลกระทบและมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ สังคมและชุมชน ทั้งชุมชนบนโลกกายภาพและชุมชนบนโลกไซเบอร์ โดยมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้สื่อและผู้สร้างสื่อ มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ในระบบสื่อสาร ได้แก่ เนื้อหา ช่องทางและเทคโนโลยี และโครงสร้างทางสังคม ในมิติต่างๆ ประกอบด้วย การรู้เท่าทันสื่อ จริยธรรมสื่อ การกำกับดูแลสื่อ การมีส่วนร่วมและเฝ้าระวังของผู้ใช้สื่อ การใช้สื่อเพื่อการพัฒนา และการพัฒนาสื่อและระบบสื่อสาร โดยการกำหนดคำสำคัญ (Keyword) เพื่อใช้ค้นหางานในฐานข้อมูลวิจัยจะมีพื้นฐานจากค่านิยมเบื้องต้นดังกล่าวนี้

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาแบบผสมวิธี (Mixed-methods research) ประกอบด้วย การสังเคราะห์งานวิจัย การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสังเคราะห์งานวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยในการศึกษานี้เป็นการสังเคราะห์เชิงคุณภาพเฉพาะส่วนที่เป็นข้อค้นพบของรายงานการวิจัยโดยใช้วิธีปริทัศน์แบบพรรณนา

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ รายงานการวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์จากฐานข้อมูลวิจัย TCI-ThaiJo ฐานข้อมูลงานวิจัย ThaiLIS คลังข้อมูลงานวิจัยไทย (TNRR) รวมถึงรายงานการวิจัยของหน่วยงานอื่นที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) และ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) โดยมีขอบเขตด้านเวลา 10 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2560

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการกำหนดคำสำคัญ (Keyword) เพื่อใช้ค้นหางานในฐานข้อมูลวิจัยข้างต้น ประกอบด้วยคำว่า สื่อสื่อมวลชน การสื่อสารสื่อชุมชน สื่อดิจิทัล สื่อใหม่ วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต สื่อออนไลน์ ชุมชนไซเบอร์ พลเมืองเน็ตเทคโนโลยีสื่อ จริยธรรมสื่อรู้เท่าทันสื่อ การเฝ้าระวังสื่อ รู้เท่าทันดิจิทัลผลกระทบ

สื่อและ การกำกับดูแลสื่อได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เป็นงานวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการจำนวนทั้งสิ้น 273 เรื่อง

2.การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย

1. กลุ่มผู้ผลิตสื่อที่เป็นผู้ผลิตสื่อมีอาชีพทั้งข่าวสาร สาระ บันเทิง และผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม ครอบคลุมสื่อประเภทต่าง ๆ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ และสื่อออนไลน์ จำนวน 8 คน

2. กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับสื่อชุมชน สื่อวัฒนธรรม สื่อพื้นบ้าน และสื่อทางเลือก จำนวน 6 คน

3. กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเด็ก เยาวชน ผู้สูงวัยและครอบครัว จำนวน 8 คน

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้สร้างเนื้อหาที่ไม่ได้เป็นนักวิชาชีพ เน้นการสร้างเนื้อหาโดยผู้ใช้ (User-generated content) ในแพลตฟอร์มออนไลน์ครอบคลุมเนื้อหาที่เน้นสาระและเนื้อหาบันเทิง ใช้การเลือกแบบเจาะจง จำนวน 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่สร้างจากกรอบแนวคิดงานวิจัยนิเวศสื่อในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ตารางบันทึกเนื้อหางานวิจัย แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

ทั้งนี้ ได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) โดยนำข้อมูลงานวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ที่ได้จากคำค้นต่าง ๆ ที่กำหนดไว้มาเปรียบเทียบกัน ตลอดจนเปรียบเทียบข้อมูลจากการสนทนากลุ่มแต่ละกลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกภายใต้ข้อคำถามเดียวกัน

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) งานวิจัยนี้มีนักวิจัย 3 คน ทำหน้าที่เก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน

3. การตรวจสอบสามเส้าด้วยการทบทวนข้อค้นพบ (Review triangulation) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยนี้ได้รับการพิจารณาให้ความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิทางนิเทศศาสตร์และนำมาปรับปรุงเพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้การแจกแจงความถี่ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการพิจารณาเนื้อหาแล้วสังเคราะห์ปริทัศน์แบบพรรณนา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดประเด็นที่แสดงลักษณะและสาระของงานวิจัย จากนั้นตรวจสอบความสมบูรณ์ของงานวิจัย อ่านและทำความเข้าใจจำแนกและลงรหัส จัดหมวดหมู่และแจกแจง วิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นหลักที่มุ่งศึกษาสังเคราะห์ผลโดยเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิด “นิเวศสื่อ” รวมทั้งข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้เห็นความเป็นไปในภาพรวมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุกองค์ประกอบ แนวโน้มทิศทางที่ควรจะเป็นของนิเวศสื่อไทย รวมถึงเพื่อนำมาปรับปรุงข้อเสนอแนะต่อประเด็นการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบนิเวศสื่อที่พึงประสงค์

ผลการศึกษา

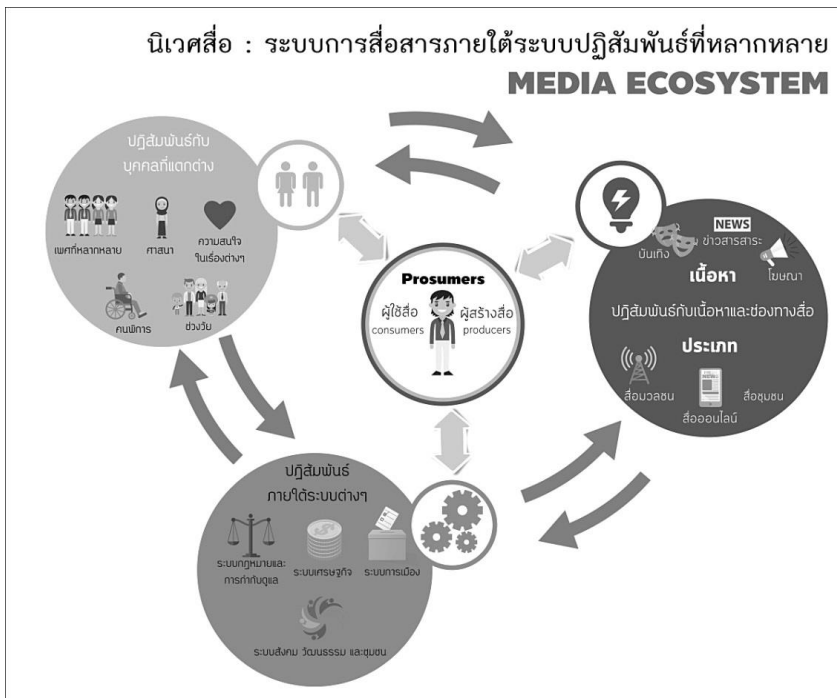
ส่วนที่ 1 ความหมายและองค์ประกอบของระบบนิเวศสื่อ

ผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยที่ผ่านมาในรอบ 10 ปี รวมถึงการสนทนากับกลุ่มผู้ผลิตและผู้ใช้สื่อพบว่าสื่อและการสื่อสารมีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ในหลากหลายด้าน และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการสื่อสารในทศวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และการสื่อสารนั้นทวีความซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของมนุษย์ที่ไม่สามารถแยกได้ด้วยเส้นแบ่งแบบเดิมนั้นคือ ผู้ส่งสารและผู้รับสาร แต่มนุษย์ทุกคนล้วนเป็นทั้งผู้ใช้สื่อและผู้สร้างเนื้อหาผ่านสื่อไปพร้อมกันในตัวคน ๆ เดียว

จากการนำประเด็นปัญหาและข้อค้นพบจากการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารมาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้สรุปและให้ความหมายของนิเวศสื่อ หรือ Media ecosystem ว่าหมายถึงระบบการสื่อสารที่มนุษย์ซึ่งเป็นทั้งผู้ใช้สื่อและผู้สร้างเนื้อหาผ่านสื่อ เป็นศูนย์กลางของระบบถูกแวดล้อมและมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยต่างๆ ประกอบด้วย (ดังภาพที่ 1)

1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางประชากร ความสนใจ และลักษณะอื่น ๆ

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเนื้อหา ช่องทางสื่อ และเทคโนโลยีการสื่อสาร
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบต่าง ๆ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบกฎหมายและการกำกับดูแล รวมถึงระบบสังคม วัฒนธรรม และชุมชน ทั้งชุมชนบนโลกทางกายภาพและบนโลกไซเบอร์

ภาพที่ 1 นิเวศสื่อ: ระบบการสื่อสารภายใต้ปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลาย.
จาก “สื่อแวดล้อม นิเวศสื่อที่ดีเพื่อส่งเสริมสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์,”
โดย ชนัญสุรา อรณพ ณ อยู่ธยา, การดา ร่วมพุ่ม, และมานิช ชุ่มเมืองปัก, 2562,
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

จากภาพของระบบนิเวศสื่อนี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนซึ่งมีผลกระทบถึงกันทั้งในด้านบวกและด้านลบ เช่น ในกรณีที่ผู้ผลิตสื่อได้เผยแพร่เนื้อหาที่สร้างความเกลียดชัง เราสามารถตั้งคำถามกับปัญหานี้โดยเชื่อมโยงกับทั้งประเด็นเรื่องกลไกการตรวจสอบสื่อ ความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัล การแข่งขันในธุรกิจสื่อ คุณสมบัติความเป็นนักสื่อสารที่ควรตระหนักและเคารพถึงความเป็นมนุษย์และความแตกต่างระหว่างบุคคล และระบบสังคมและวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนผ่านสถาบันครอบครัว การศึกษา และการเมือง ที่อาจไม่ได้สร้างจิตสำนึกในเรื่องดังกล่าวให้กับสมาชิกของสังคมมากพอ

ทั้งนี้ แนวคิดนิเวศสื่อสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อเกิดปัญหาจากผลกระทบของสื่อและการสื่อสารต่อมนุษย์และสังคม การแก้ปัญหาที่มุ่งไปเป็นส่วนๆ แม้จะสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ แต่ยังไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ดังข้อมูลจากการศึกษาที่พบว่า ปัญหาในระบบนิเวศื่อนั้นส่วนใหญ่ไม่ใช่ปัญหาใหม่ แต่เป็นปัญหาที่นักวิชาการและนักวิชาชีพตระหนักมาโดยตลอด อาทิ การรู้เท่าทันสื่อของคนกลุ่มต่าง ๆ การผลิตและเผยแพร่เนื้อหาในสื่อซึ่งส่งผลกระทบต่องานในด้านต่าง ๆ รวมถึงกฎหมาย กฎระเบียบ และแนวทางปฏิบัติงานซึ่งไม่เอื้อต่อการพัฒนาระบบนิเวศสื่อโดยภาพรวมดังที่จะกล่าวถึงในผลการศึกษาส่วนต่อไป

ส่วนที่ 2 ปรากฏการณ์นิเวศสื่อและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อ กับปัจจัยแวดล้อมภายใต้ระบบนิเวศสื่อในช่วง พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2560

ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างมนุษย์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ในระบบนิเวศสื่อได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่เป็นสภาพปัญหาใน 3 มิติ ได้แก่ 1. การรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม 2. การสร้างสรรค์สื่อ และ 3. การกำกับดูแลและจริยธรรมสื่อรวมถึง พบว่ามีแนวทางแก้ไขปัญหาก็จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศสื่อทั้ง 3 มิติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สภาพปัญหาในระบบนิเวศสื่อของไทย

จากการสังเคราะห์งานวิจัย การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้วิจัยได้ประมวลสภาพปัญหาในระบบนิเวศสื่อตามมิติต่าง ๆ ปรากฏผลดังนี้

มิติที่ 1 การรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศสื่อปัจจุบันด้านการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน

1. ปัญหาความสามารถด้านบุคคล คือผู้ใช้สื่อมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อที่จำกัด โดยเฉพาะปัญหาในการวิเคราะห์ ตีความและประเมินคุณค่าของสื่อ และปัญหาในการมีส่วนร่วมในการสื่อสารและใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการรู้เท่าทัน และขาดความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม สื่อออนไลน์มีส่วนเพิ่มความสามารถของบุคคลในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสื่อ รวมถึงมีพลังอำนาจในการสร้างสรรค์สื่อและการมีส่วนร่วมได้มากขึ้น แต่ยังไม่ถึงระดับของการถกเถียง แลกเปลี่ยนทัศนคติและหาเหตุผลในการแก้ไขปัญหา หรือลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงสังคม ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง ความรู้เท่าทันการสื่อสารยุคดิจิทัลกับบทบาทในการกำหนดแนวทางการปฏิรูปการสื่อสารในสังคมไทย แสดงถึงปัญหาการรู้เท่าทันการสื่อสารของกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก ประเด็นปัญหาที่พบ อาทิ การขาดความเข้าใจในการดำเนินงานของสื่อ มีการใช้สื่อออนไลน์ที่สร้างผลกระทบให้แก่ตนเองและคนรอบข้าง และการขาดการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบสื่อ เป็นต้น (พีระ จิรโสภณ, ทัศนทานต์ ดวงรัตน์, มนต์ ขจรเจริญ, ชนัญสราร อรณพ ณ อยุธยา, อุษา รุ่งโรจน์การคำ, โสภทร นาสวัสดิ์ และณัฏฐสิริชัย สิริปัญญา ธนกิจ, 2559)

2. ปัญหาสภาพแวดล้อม นั่นคือการที่สภาพแวดล้อมในระบบนิเวศสื่อไม่เอื้อให้เกิดคนเกิดการรู้เท่าทันสื่อ และไม่เอื้อให้มีการมีส่วนร่วมในการสื่อสารอย่างเท่าเทียมสำหรับคนทุกกลุ่ม ทั้งในส่วนของการครอบครัวยุทธศาสตร์ การศึกษา องค์การรัฐและการเมือง สื่อมวลชน รวมถึงขาดการขับเคลื่อนที่จริงจังและเป็นรูปธรรมจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันเนื่องมาจากการที่สังคมไทยยังไม่เห็นความสำคัญของการส่งเสริมในเรื่องนี้เท่าที่ควรและแม้จะมีความสนใจศึกษาประเด็นนี้เพิ่มมากขึ้นแต่ยังจำกัดอยู่บางประเด็น เช่น ให้ความสำคัญเฉพาะกลุ่มประชากรเด็กที่สัมพันธ์กับการออกแบบการเรียนการสอน เป็นต้น ดังเช่น งานวิจัยของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2559) ชี้ว่า เสถียรภาพทางการเมืองเป็นปัจจัยที่ทำให้การขับเคลื่อนเรื่องการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อไม่ต่อเนื่อง รวมทั้งการขาดเงินทุนสนับสนุน ทำให้การยกระดับการทำงานเป็นไปอย่างลำบาก ขณะที่ ภูษิตต์ ภูริปาณิก (2557) ชี้ถึงสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในสังคมว่า โอกาสในการปรากฏตัวของสื่อพลเมืองหรือคนเล็ก ๆ ในรายการหรือช่องทางที่เป็นของสื่อกระแสหลักยังมีค่อนข้างน้อย เนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ เช่น ปัจจัยด้านการตลาด เป็นต้น และก็ส่งผลให้การมีส่วนร่วมมีน้อยตามไปด้วย

มิติที่ 2 การสร้างสรรค์สื่อ

การเกิดเทคโนโลยีก่อวน (Disruptive technology) ส่งผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค ให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก สัดส่วนการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์มีมากขึ้น ขณะที่การใช้สื่อดั้งเดิมลดลง ประกอบกับในอุตสาหกรรมสื่อก็เกิดผู้เล่นรายใหม่ทั้งจากการประมูลโทรทัศน์ดิจิทัลและการเกิดของสื่อใหม่บนแพลตฟอร์มออนไลน์เข้ามาแชร์ส่วนแบ่งตลาด ในขณะที่เม็ดเงินโฆษณาที่เป็นแหล่งรายได้หลักมีจำกัด

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ผลิตเชิงพาณิชย์ เกิดการ “ปิด” สื่อที่ไม่สามารถรับการเปลี่ยนแปลงได้ เกิดการ “ปรับ” ข้ามสื่อ ข้ามแพลตฟอร์ม ขณะเดียวกันก็ปรับการบริหารในองค์กร และบุคลากรสื่อก็ต้องปรับรูปแบบการทำงาน พัฒนาศักยภาพที่หลากหลายมากขึ้น นอกจากนี้ บางองค์กรสื่อยังมีการ “เปลี่ยน” ไปสู่ธุรกิจใหม่เพื่อทดแทนรายได้จากธุรกิจสื่อแบบเดิม ดังผลการศึกษาของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2559) ที่ชี้ว่า ในยุคปัจจุบันบุคลากรสื่อต้องผลิตสื่อในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นเพื่อตอบสนองภูมิทัศน์สื่อที่มี ความหลากหลายมากขึ้น นอกจากนั้น ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อยังเผชิญกับความท้าทายบทบาทการเป็นผู้ผลิตและส่งต่อข่าวสารสู่สังคม โดยความเร็วและความสามารถในการสื่อสารถูกท้าทายโดยทุกคนที่มีเครื่องมือการสื่อสารอยู่ในมือ ส่วนความรู้หรือความถูกต้องของสารถูกท้าทายโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้มากกว่า ทำให้สื่อมวลชนในยุคปัจจุบันต้องให้ความสำคัญกับทั้งศาสตร์และศิลป์ในการสื่อสาร

ในส่วนของสื่อชุมชนและสื่อเพื่อคนเฉพาะกลุ่ม เช่น คนพิการ คนหลากหลายทางเพศ เด็ก ผู้สูงอายุ ฯลฯ ตลอดจนชุมชนที่มีความสนใจร่วมกัน อาทิ สุขภาวะ เกษตรกรรม จิตอาสา ฯลฯ โดยข้อมูลจากการสนทนากลุ่มแสดงให้เห็นว่าผู้ผลิตสื่อต่างประสบปัญหา ร่วมกัน ทั้งด้านเงินทุน การขาดความรู้ในการบริหารจัดการองค์กร ขาดกลไกที่สนับสนุนให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน ขาดกำลังใจในการผลิตผลงานสร้างสรรค์ ขาดโอกาสที่จะได้รับการอบรม พัฒนานตนเอง ตลอดจนขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

นอกจากนั้น ผลการศึกษายังพบว่า สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อให้เกิดการพัฒนาสื่อ ทั้งด้านนโยบาย/ข้อกฎหมายต่าง ๆ การขาดการจัดการองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการขาดการทำงานเป็นเครือข่ายที่จะเชื่อมโยงให้ทุกองคาพยพสามารถทำงานขับเคลื่อนร่วมกันอย่างเป็นระบบได้อย่างสมบูรณ์ดังตัวอย่างกรณีของการผลิตสื่อชุมชนที่มีกีดติดกับตัวบุคคลหรืออุดมการณ์ส่วนบุคคล หรือการที่ไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนตั้งแต่ต้น ทำให้มีผลต่อความยั่งยืนของสื่อในระยะยาว

มิติที่ 3 จริยธรรมและการกำกับดูแลสื่อ

การพัฒนาของบริการสื่อรูปแบบใหม่ ๆ ในบริบทของสื่อหลอมรวมก่อให้เกิดความท้าทายต่อระบบการกำกับดูแลสื่อและปัญหาจริยธรรมในการนำเสนอเนื้อหาผ่านสื่อ ซึ่งปัจจุบันมีทั้งผู้ผลิตสื่อที่เป็นสื่อมวลชนอาชีพและผู้ใช้สื่อทั่วไปที่ใช้ประโยชน์ทางเทคโนโลยีนำเสนอเนื้อหาได้ด้วย ทำให้เกิดความไม่สมดุลในหลายลักษณะ เช่น ปัญหาการโฆษณาที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาเนื้อหาที่เกี่ยวกับเพศ (Sex) ภาษา (Language) ความรุนแรง (Violence) อคติและการเลือกปฏิบัติผ่านภาพตัวแทน (Representation) ปัญหาความไม่สุภาพของเนื้อหา และการใช้ประทุษวาจา ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิเด็ก ปัญหาการขาดการตรวจสอบความถูกต้องจนกลายเป็นการรายงานข่าวเท็จ เป็นต้น

นอกจากนี้ การเกิดผู้สร้างสื่อที่มาจากผู้ใช้สื่อ ก่อให้เกิดปัญหาผู้ทรงอิทธิพลออนไลน์ (Online influencer) ที่มีต่อความคิดความเชื่อของผู้รับสารที่ติดตามซึ่งอาจก่อให้เกิดได้ทั้งผลดีและผลเสียตามมาดังข้อมูลจากการสนทนากลุ่มสะท้อนว่า ผู้ผลิตสื่อออนไลน์ที่ไม่ใช่นักวิชาชีพสื่ออาจมุ่งเน้นแต่ต้องการยอดผู้ชมอย่างเดียวโดยไม่ได้นิ่งถึงความถูกต้องและเหมาะสมของเนื้อหาและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ชมของตน ซึ่งปัญหาคือจริยธรรมของคนทำสื่อออนไลน์ยังไม่ได้มีกลไกในการควบคุม

อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์ประกอบอื่นที่ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในด้านการกำกับดูแลสื่อ เช่น กลไกวิชาชีพขาดประสิทธิภาพในการกำกับดูแลกันเอง กลไกการกำกับดูแลโดยรัฐยังมุ่งการแทรกแซง การใช้กฎหมายยังเน้นการควบคุมให้เกิดความกลัวมากกว่าการสร้างสร้างความร่วมมือ ยังขาดมาตรการชัดเจนในการกำกับดูแลสื่อดิจิทัล และการขาดการมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลโดยประชาชน ดังที่พบในงานวิจัยของ มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2559) ที่ได้รับ बुद्धจุดอ่อนขององค์กรวิชาชีพสื่อในการกำกับดูแลกันเองของทั้งสื่อหนังสือพิมพ์และสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่คล้ายกันคือ 1. ประเด็นการขาดสภาพบังคับในการบังคับใช้มาตรฐานจริยธรรมกับสมาชิก 2. ประเด็นการกำกับดูแลกันเองไม่สามารถครอบคลุมไปยังผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อที่ไม่เป็นสมาชิกได้ทั้งนี้เพราะการเข้าเป็นสมาชิกเป็นไปโดยสมัครใจ และ 3. ประเด็นการขาดแคลนทรัพยากรและงบประมาณในการดำเนินงานขององค์กรวิชาชีพสื่อ

2.2 แนวทางที่จำเป็นในการส่งเสริมให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศสื่อ

จากการสังเคราะห์งานวิจัย การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต่างก็ระบุถึงแนวทางที่ควรทำเพื่อแก้ไขปัญหาที่พบในระบบนิเวศสื่อและควรพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เกิดความสมดุลระหว่างปฏิสัมพันธ์ของคนกับปัจจัยแวดล้อมในระบบนิเวศสื่อ ในมิติต่าง ๆ ดังนี้

มิติที่ 1 การรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม

การส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อแก่ผู้ใช้สื่อกลุ่มต่าง ๆ ควรดำเนินการทั้งแนวทางป้องกัน คือ การให้ความรู้แก่ผู้ใช้สื่อและฝึกฝนทักษะทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบ โรงเรียน การรวบรวมประมวลกรณีศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเผยแพร่และใช้ประโยชน์จาก ครู พ่อแม่ และสื่อมวลชนได้ รวมถึง การพัฒนาเครื่องมือและนวัตกรรมเพื่อป้องกันปัญหาจากการไม่รู้เท่าทันสื่อของผู้ใช้สื่อ

นอกจากนี้ แนวทางการส่งเสริมเชิงบวกก็เป็นแนวทางที่ควรเน้นมากขึ้น อาทิ แนวทางการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking approach) แนวทางการเรียนรู้จากกระบวนการผลิตสื่อ แนวทางการฝึกวิเคราะห์ตัวเองด้านการเปิดรับสื่อ แนวทางการตระหนักรู้สิทธิที่จะสื่อสาร ทั้งนี้ แนวทางนี้สามารถบูรณาการกับแนวคิดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ที่ใช้อยู่แล้วในปัจจุบันได้

ประการสำคัญคือ การขับเคลื่อนผ่านกลไกต่าง ๆ ได้แก่ หน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษาและบุคลากรในสถานศึกษา สถาบันครอบครัว ผู้ผลิตสื่อและผู้ให้บริการเนื้อหา ภาคสังคม เอกชนและประชาชน เพื่อร่วมกันผลักดันให้การรู้เท่าทันสื่อเป็นวาระหลักของการพัฒนาสังคม ทั้งนี้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยและการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สังคมมีความรู้ที่ทันสมัย เหมาะสมกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง

มิติที่ 2 การสร้างสรรค์สื่อ

การส่งเสริมศักยภาพผู้ผลิตสื่อและผู้ให้บริการเนื้อหาเป็นประเด็นร่วมที่พบ อาทิ กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพในสื่อมวลชนควรได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านการใช้ประโยชน์จากแพลตฟอร์มสื่อใหม่ การสร้างคุณค่าให้กับเนื้อหา ความเข้าใจพฤติกรรมของผู้รับสาร การบริหารจัดการสื่อ การวางแผนการสื่อสารตลาดและแบรนด์ ในส่วนของผู้ผลิตสื่อท้องถิ่นและสื่อทางเลือกนั้นควรได้รับการส่งเสริมให้สามารถเข้าใจและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในยุคปัจจุบัน

ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน และจริยธรรมในการนำเสนอโฆษณา

ด้านผู้ให้บริการเนื้อหาในช่องทางออนไลน์นั้นก็ควรได้รับการส่งเสริมศักยภาพให้สามารถสร้างเนื้อหาที่แปลกใหม่ สร้างสรรค์ได้ โดยเฉพาะสื่อสำหรับเด็กนั้น ยังมีผู้ให้บริการเนื้อหาอยู่น้อย แต่ผู้ผลิตเนื้อหาควรมีความรู้ด้านการวิเคราะห์ผู้บริโภค ความรู้ด้านการตลาด และทักษะการผลิตสื่อออนไลน์ประกอบกันด้วย

มิติที่ 3 จริยธรรมสื่อและการกำกับดูแล

ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกันในงานวิจัยที่สังเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาปฏิสัมพันธ์ในมิติการกำกับดูแลและจริยธรรมสื่อ ได้แก่ 1. การปรับปรุงและพัฒนาการกำกับดูแลโดยรัฐ เช่น การออกกฎหมายเพื่อป้องกันการแทรกแซงสื่อจากรัฐโดยใช้บิโฆฆณำประชำสัมพันธ์ บทบำทในการกำภำบดูแลสื่อของ กสทช. ควรเน้นไปที่การกำภำบดูแลทำงเศรษฐกิจเป็นหลักเพื่อให้เกิดการแข่งขันอย่างเสมอภำคทั้งในแพลตฟอร์มเดียวกันและข้ามแพลตฟอร์ม รวมถึง การกำภำบดูแลที่เป็นอิสระ โปร่งใส คำนึงถึงสิทธิและเสรีภำพทำงการสื่อสารของประชำชน 2. การปรับปรุงและพัฒนาการกำภำบดูแลกันเองทำงจริยธรรมของสื่อให้มีประสิทธิภำพ อำศัยองค์ประกอบหลำยด้ำน เช่น องค์กรสื่อและองค์กรวิชาชีพสื่อต้องมุ่งรักษำมำตรฐำนและจรรยาบรรณวิชาชีพเพื่อสร้างความเข้มแข็งและความน่ำไว้วางใจต่อผู้ใช้อยู่ ส่วนผู้ใช้สื่อควรสะท้อนความต้องการและความคัดหวังต่อการนำเสนอเนื้อหาของสื่อด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม และ 3. การกำภำบดูแลเนื้อหาในสื่อต้องบูรณำการความร่วมมือกับภำคส่วนต่ง ๆ ทั้งภำครัฐ ผู้ผลิตสื่อ ผู้บริโภคสื่อ และภำคเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยประเด็นที่ควรกำภำบโดยอาศัยความร่วมมือจกหลำยฝ่ำย ประกอบด้วย การกำภำบดูแลประทุษวำจ (Hate speech) การกำภำบดูแลเพื่อคุ้มครองเด็กและเยำวชน และการกำภำบดูแลเนื้อหาโฆษณา

อภิปรายผล

จกผลกำรวิจัยขำงต้นชี้ให้เห็นว่ำในรอบ 10 ปีที่ผ່ำนมำ เกิดปัญหำในระบบนิเวศสื่อในมิติต่ง ๆ ที่หลำกหลำย ขณะเดียวกันนักวิชำการด้ำนนิติศำสตร์ก็ได้พยายามนำเสนอแนวทำงที่จะน่ำไปสู่กำรพัฒนำเพื่อแก้ไขปัญหำต่งกล่ำวและทำให้อเกิดกำรเปลี่ยนผ່ำนสภำวะที่

ไม่สมดุลไปสู่สภาวะที่สมดุลในระบบนิเวศสื่อของไทย โดยสามารถอธิบายผลการวิจัยในลักษณะของสภาพที่พึงประสงค์ของระบบนิเวศสื่อไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สภาพที่พึงประสงค์ของระบบนิเวศสื่อ

ระบบนิเวศสื่อที่ดีเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนระหว่างผู้ใช้สื่อ ผู้ผลิตสื่อและปัจจัยแวดล้อม ภายใต้ภูมิทัศน์สื่อและบริบทสังคมในปัจจุบันตามกรอบแนวคิดนิเวศสื่อ (ดังภาพที่ 1) การพัฒนาหรือปรับปรุงของหน่วยใดหน่วยหนึ่งในระบบนิเวศสื่อก็จะต้องพึ่งพาหน่วยอื่น ๆ และเมื่อเกิดการพัฒนาขึ้นแล้วก็จะเอื้ออำนวยให้เกิดสภาพที่พึงประสงค์ในมิติต่าง ๆ ตามมา ดังนี้

1. มิติการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วม

การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อของคนทุกกลุ่มในสังคมให้สามารถสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์สื่ออย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพและมีสุนทรียศาสตร์ รวมถึงเป็นผู้ใช้สื่อที่เป็นพลเมืองกระตือรือร้น (Active citizen) จำเป็นต้องอาศัยผู้ผลิตสื่อและผู้ผลิตเนื้อหาในสื่อต่าง ๆ ในการเข้ามามีบทบาทส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วมให้แก่คนในสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หน่วยงานกำกับดูแลสื่อและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องก็จำเป็นต้องสร้างแรงจูงใจให้กับผู้ผลิตสื่อและผู้ผลิตเนื้อหาในสื่อเข้ามามีบทบาทดังกล่าวด้วย ดังเช่น มาตรการทางกฎหมาย ของ กสทช. ที่กำหนดไว้ให้ผู้ประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์สามารถขอลดหย่อนหรือยกเว้นค่าธรรมเนียมใบอนุญาตรายปีในแต่ละปีได้ในกรณีที่นำเสนอรายการข่าวสารหรือสาระที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะในสัดส่วนที่เกินกว่ากฎหมายกำหนด อาจนำมาตรการทางกฎหมายในลักษณะนี้มาพิจารณาเป็นการสร้างแรงจูงใจต่อผู้ผลิตสื่อในการผลิตและเผยแพร่เนื้อหาที่ส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อได้

นอกจากนี้ หากผู้ใช้สื่อที่มีบทบาทเป็นผู้ผลิตเนื้อหาในสื่อทั้งที่เป็นคนทั่วไปและที่ เป็นผู้ทรงอิทธิพลออนไลน์นั้น มีทักษะการรู้เท่าทันสื่อและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมเพื่อช่วยสร้างสรรค์สังคมที่ดีและปลอดภัยแล้วก็จะทำให้การผลิตเนื้อหาอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย รวมถึงส่งเสริมให้กลไกการกำกับดูแลตนเองของผู้ใช้สื่อและการตรวจสอบสื่อเกิดขึ้นได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ดังเช่น ผลจากการสัมภาษณ์ “แบงก์ มนตรี” แอดมินเพจบนเททงหน้าตัดในการศึกษานี้ที่ระบุว่า ปัจจุบันข้อมูลข่าวสารในวงจรรีลปัจจุบันมีการไหลเวียนกันระหว่างสื่อกระแสหลักกับสื่อออนไลน์ ในบทบาทของผู้ผลิตเนื้อหาในสื่อออนไลน์นั้นการกำกับดูแลตนเองนั้นเหมาะสมที่สุด จะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อนเนื้อหาที่

เผยแพร่ เข้าใจและตระหนักถึงกฎกติกาการยาของแต่ละแพลตฟอร์ม รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (มนตรี ศุภพัฒนียันยง, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2561)

2. มิติการสร้างสรรคสื่อ

ทักษะทางวิชาชีพสื่อและทักษะการสร้างสรรคเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ผู้ผลิตสื่อสามารถมีความคิดสร้างสรรค์ อยู่รอด ปรับตัวและเติบโตได้ท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงในอุตสาหกรรมสื่อรวมถึง ความเปลี่ยนแปลงของสังคมและภูมิทัศน์สื่อในปัจจุบันได้ ซึ่งการพัฒนาทักษะดังกล่าวก็ต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยจากการจัดการความรู้เพื่อสนับสนุนองค์ความรู้ด้านเทคนิคการผลิต การสร้างสรรค์เนื้อหา และการบริหารจัดการสื่อและการสื่อสาร ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วน

ในอีกมุมที่ผู้ใช้สื่อสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการสร้างสรรค์เนื้อหาเพื่อตอบสนองกลุ่มคนที่หลากหลายได้ โดยจากงานวิจัยนี้พบว่าสื่อเพื่อพัฒนาและเสริมพลังกลุ่มคนต่าง ๆ ยังจำเป็นและเป็นที่ต้องการอยู่อาทิ สื่อชาติพันธุ์ (มาโนช ชุ่มเมืองปัก, 2560) สื่อเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานข้ามชาติ (จันทิมา เขียวแก้ว, ทศนิย์ เกริกกุลธร, ศิริธร ยิ่งแรงเรือง, พนิดนาฏ ขำนาญเสื่อ, และพรเลิศ ชุ่มชัย, 2560) สื่อเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงของคนพิการ ผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มคนชายขอบอื่น ๆ (ยุคลธร ไกรวคิน, 2555) สื่อเพื่อเด็กและเยาวชน (วัชรชัย มกรพันธุ์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2561) ทั้งนี้ ต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยจากผู้ผลิต สื่อ รวมถึงหน่วยต่าง ๆ ในระบบสังคม วัฒนธรรม ชุมชน ที่จะเปิดรับและสนับสนุนให้เกิดความหลากหลายของสื่อในระบบนิเวศสื่อด้วย

3. มิติจริยธรรมและการกำกับดูแลสื่อ

จากความไม่สมดุลในกลไกการกำกับดูแลสื่อ ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมในการนำเสนอเนื้อหาปรากฏให้เห็นมาอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ดังนั้นการพัฒนาและปรับปรุงกลไกการกำกับดูแลทั้ง 3 กลไกจะเป็นการสร้างสมดุลมากขึ้น ประกอบด้วย 1. กลไกการกำกับตนเองทางจริยธรรมของสื่อที่มีประสิทธิภาพเพื่อประกันความรับผิดชอบต่อสังคม 2. กลไกการกำกับดูแลโดยรัฐตามกฎหมายที่เหมาะสมกับสภาพการณ์สื่อหลอมรวม และเอื้อต่อการประกันสิทธิและเสรีภาพของผู้ผลิตสื่อและผู้ใช้สื่อ และ 3. กลไกการมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลตนเองของผู้ใช้สื่อและการเฝ้าระวังและตรวจสอบสื่อในฐานะพลเมืองผู้บริโภคสื่อ

กรณีตัวอย่างของการสร้างความสมดุลระหว่างการกำกับดูแลทั้ง 3 กลไกเพื่อแก้ไข ปัญหาจากจริยธรรมของเนื้อหาในสื่อ คือ การจัดการปัญหาข่าวปลอมของไต้หวัน โดยรัฐสร้าง พื้นที่ด้วยเทคโนโลยีเพื่อพลเมือง (Civic technologies) ให้ประชาชนตื่นตัวในการร่วมมือ ตรวจสอบข่าวปลอม (Collaborative checking) ขณะเดียวกัน ภาคส่วนอื่น ๆ ก็มีบทบาท และหน้าที่ร่วมแก้ไขปัญหาด้วย เช่น ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มสื่อ ผู้ผลิตสื่อ เป็นต้น (พิชชาภา วงศ์ผาสุกสถาพร, 2562)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นการวิจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาสื่อปลอดภัยและ สร้างสรรค์ภายใต้ระบบนิเวศสื่อที่เหมาะสม

1. การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้และพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ ร่วมกันในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1.1 การจัดการความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อที่ทันสมัย กระบวนการเรียนรู้ หลักสูตร วิธีสอน กิจกรรมการเรียนรู้และเครื่องมือการเรียนรู้สำหรับครู ผู้ปกครองและเด็ก นำไปใช้เองได้ กลยุทธ์การรณรงค์ การพัฒนาเครื่องมือประเมินสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อ

1.2 การจัดการความรู้และการเผยแพร่เพื่อให้ทั้งผู้ผลิตสื่อและผู้ให้บริการเนื้อหาใน อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้เรียนรู้ร่วมกัน

1.3 การจัดการข้อมูลเกี่ยวกับสื่อที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์ แล้วเผยแพร่สู่ สาธารณะ

2. การวิจัยในประเด็นการรู้เท่าทันสื่อและการมีส่วนร่วมควรเป็นการวิจัยที่มุ่งให้เกิด การพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อของบุคคลในฐานะพลเมืองดิจิทัล (Digital citizenship) การวิจัย เพื่อสร้างนวัตกรรมที่เป็นเครื่องมือหรือกลไกช่วยป้องกันปัญหาจากการไม่รู้เท่าทันสื่อ ตลอดจนนวัตกรรมที่ส่งเสริมกลไกการกำกับดูแลสื่อโดยภาคประชาชน พัฒนาเครื่องมือหรือ ช่องทางที่ประชาชนจะสามารถเฝ้าระวังและมีปฏิกริยาย้อนกลับเมื่อพบปัญหาเกี่ยวกับ จริยธรรม ความไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์ในเนื้อหาสื่อ รวมถึง การวิจัยเกี่ยวกับการรู้เท่า ทันสื่อในบริบทภูมิทัศน์สื่อใหม่ ในกลุ่มเป้าหมายที่ยังเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ เช่น เด็กปฐมวัย เด็กประถมศึกษา และผู้สูงอายุ กลุ่มนอกระบบการศึกษา ได้แก่ สถาบัน ครอบครัว สถาบันสื่อ ผู้ผลิตเนื้อหาออนไลน์ ตลอดจนการวิจัยเพื่อให้ได้องค์ความรู้ในประเด็น ที่สอดคล้องกับภูมิทัศน์สื่อใหม่ เช่น ความฉลาดทางดิจิทัล (Digital literacy) การรู้เท่าทันการ

สื่อสารข้ามสื่อ (Transmedia literacy) พลเมืองดิจิทัล (Digital citizenship) ข่าวปลอม (Fake news) ประทุษวาจา (Hate speech) และการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyber bullying) เป็นต้น

3. การวิจัยที่นำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมทักษะวิชาชีพ ความรู้ และการเพิ่มพูนศักยภาพของผู้สร้างสรรค์สื่อในทุกแพลตฟอร์ม เช่น การวิจัยเชิงสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่นวัตกรรมรายการ หรือนวัตกรรมสื่อการพัฒนาศักยภาพรู้เกี่ยวกับการสื่อสารในมิติเชิงวัฒนธรรม การสร้างสรรค์และการใช้สื่อชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคม รวมถึง การวิจัยเกี่ยวกับทักษะการคิดสร้างสรรค์เนื้อหาให้สมดุลระหว่างความสนุกหรือความดึงดูดใจกับคุณค่าหรือสาระการวิจัยที่ส่งเสริมการสร้างรูปแบบทางธุรกิจแก่กลุ่มที่สร้างเนื้อหาออนไลน์ที่มีเนื้อหาปลอดภัยและสร้างสรรค์ เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุซึ่งมีโอกาสด้านธุรกิจอยู่มาก

4. การวิจัยที่มุ่งศึกษาการส่งเสริมให้เกิดกลไกการกำกับดูแลสื่อโดยประชาชนที่ชัดเจน การส่งเสริมการแข่งขันที่เสมอภาคและเป็นธรรมในอุตสาหกรรมสื่อภายใต้บริบทสื่อหลอมรวมที่แข่งขันกันข้ามแพลตฟอร์ม การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับจริยธรรมสื่อระหว่างภาควิชาการ ภาควิชาชีพ และภาคผู้ใช้สื่อ การศึกษากลไกเชิงนโยบายที่จะส่งเสริมการสร้างสรรค์เนื้อหาที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. แนวทางการบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสังคมที่มีความพลวัตสูงเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การแสวงหาความร่วมมือกับภาคเอกชน โดยเฉพาะกับกลุ่มสื่อธุรกิจนั้น เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ ที่จะช่วยให้เกิดนิเวศสื่อที่เหมาะสมในการสร้างสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

2. การพิจารณาสนับสนุนการวิจัยเพื่อการจัดการความรู้ นั้น ควรให้ความสำคัญกับผลผลิตที่ได้คือ การวิจัยที่ได้ผลในเชิงรูปธรรม รวมถึง ผลลัพธ์ คือ การเชื่อมองค์ความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงและง่าย ไม่เป็นเพียงความรู้ที่จำกัติดอยู่ในประโยชน์ในเชิงวิชาการ

บรรณานุกรม

Lum, C. M. K. (2014). Media Ecology: Contexts, concepts, and currents. In Fortner, R. S., & Fackler, P.M. (Ed.), *The Handbook of Media and Mass Communication Theory* (pp.137-150). New Jersey: John Wiley & Sons.

Postman, N. (1970). The Reform English curriculum. In Eurich, A.C. (Ed.), *High school 1980: The shape of the future in American secondary education* (pp.160-168). New York: Pitman.

จันทรานี สงวนนาม. (2545). *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย.

จันทิมา เขียวแก้ว, ทศนีย์ เกริกกุลธร, ศิริธร ยิ่งแรงเรือง, พนิตนาฏ ขำนาญเชื้อ, และพรเลิศ ชุมชัย. (2560). การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และการรู้สารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ด้านสุขภาพของ แรงงานกัมพูชาในประเทศไทย. *วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ*, 10(1). 33-46.

ชนัญสร่า อรณพ ณ อยู่ธยา, การดา ร่วมพุ่ม, และมาโนช ชุ่มเมืองปัก. (2562). *สื่อแวดล้อมนิเวศสื่อที่ดีเพื่อส่งเสริมสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

พิชชาภา วงศ์ผาสุกสถาพร. (2562). *ถอดบทเรียนด้านข่าวลวง Fake News ของไต้หวัน*. สืบค้นจาก <https://www.isranews.org/thaireform/thaireform-talk-interview/77599-fake-news-77599.html>

พระ จิรโสภณ, ทัศนทกานต์ ดวงรัตน์, มนต์ ขอเจริญ, ชนัญสร่า อรณพ ณ อยู่ธยา, อุษา รุ่งโรจน์การค้า, โสภัทร นาสุสวัสดิ์, และณัฏฐสิทธิ์ สิริปัญญาชนกิจ. (2559). *ความรู้เท่าทันการสื่อสารยุคดิจิทัลกับบทบาทในการกำหนดแนวทางการปฏิรูปการสื่อสารในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

ภูษิตต์ ภูริปาณิก. (2557). โครงสร้างโทรทัศน์สาธารณะ Thai PBS กับการมีส่วนร่วมของพลเมือง. *วารสารวิจัย มสด.*, 10(1). 97-111.

มนตรี ศุภวัฒน์ยืนยง. ผู้สร้างเนื้อหาและแอตมินเพจบันเทิงหน้าตุ๊ด. (22 พฤษภาคม 2561). สัมภาษณ์.

มาโนช ชุ่มเมืองปัก. (2560). การผลิตสื่อทางเลือกโดยชาวไทยเชื้อสายปกากะญอ. *Veridian e-Journal, Silpakorn University*, 10(2).748-761.

มูลนิธิสถาบันเพื่อการวิจัยพัฒนาประเทศไทย. (2559). *โครงการศึกษาวิจัยการปฏิรูปสื่อเล่มที่ 3 "การกำกับดูแลเนื้อหาของสื่อวิทยุ โทรทัศน์"*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กสทช.

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2559). *โครงการศึกษาวิจัยการปฏิรูปสื่อ เล่มที่ 2 "สภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนาบุคลากรสื่อไทย"*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กสทช.

ยุคลธร ไกรวสิน. (2555). วิद्यชุมชนต้นแบบเพื่อผู้ด้อยโอกาสในสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี สถาบันวิद्यชุมชนเพื่อคนตาบอด. *BU Academic Review*, 11(2), 73-85.

วัชรชัย มกรพันธ์. ผู้สร้างเนื้อหาและแอดมินช่องยูทูบครูนกเล็ก. (20 พฤษภาคม 2561). สัมภาษณ์.

สุกัญญา สุตบรรทัด. (2561). เอกสารแนวคิดนิเวศสื่อกับการสร้างสังคมอุดมปัญญา. ใน ราชบัณฑิตยสภา, *การประชุมราชบัณฑิตยสภา สำนักงานวัฒนธรรมศาสตร์และการเมือง หัวข้อเสวนา เรื่อง “การสร้างความเป็นธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม”* 28 กุมภาพันธ์ 2561 ณ ห้องราชา 2 โรงแรมปรีณิพพาเลซ กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2557). *สารกับการสื่อสารความหมาย*. กรุงเทพฯ: แดเน็กซ์อินเตอร์ คอร์ปอเรชั่น.